

- бібліотека).
2. Кряжева Н.Л. Кот и пес спешат на помощь. Анималотерапия для детей. – Ярославль: Академия развития, 2000. – 55 с.
 3. Мэш Э. Детская патопсихология. Нарушение психики ребенка (Эрик Мэш, Девид Вольф. – М.: АСТ; СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 511, [1] с.(Большая университетская библиотека).
 4. Цветкова М. В. Влияние анималотерапии на детей с ограниченными возможностями здоровья в детских домах [Текст] / М. В. Цветкова // Молодой ученый. – 2013. – №4. – С. 623-625.
 5. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. – Львів: Кальварія, 2010. – 224 с.

The article deals with unconventional methods in corrective work with children with autism spectrum disorders. The author highlights specifics for the application pet therapy, its functions and the conditions necessary for its implementation, describes types of pet therapy, such as hippotherapy, felinotherapy, dog therapy, dolphin therapy. Considered positive impact on the psycho-emotional development of children with autism.

Keywords: Autism, pet therapy, rehabilitation, children with special needs, communication.

Отримано 18.9.2013

УДК 376-056.3

Г.Б. Соколова

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

У статті представлено аналіз даних спеціальної літератури з проблеми вивчення навчання та адаптації дітей з комплексними порушеннями розвитку. Також, розглянуто теоретичні положення про єдність загальних і специфічних закономірностей психічного розвитку дітей з комплексними порушеннями розвитку.

Ключові слова: комплексні порушення розвитку, психолого-педагогічна допомога, вікова періодизація, дошкільний вік.

В статье представлен анализ данных специальной литературы по проблеме изучения обучения и адаптации детей с комплексными нарушениями развития. Также, рассмотрены теоретические положения о

единстве общих и специфических закономерностях психического развития детей с комплексными нарушениями развития.

Ключевые слова: комплексные нарушения развития, психолого-педагогическая помощь, возрастная периодизация, дошкольный возраст.

Кінець ХХ та початок ХХІ століття були відзначені активним пошуком шляхів створення нових напрямків, технологій та методик корекційної роботи в системі спеціальної педагогіки та спеціальної психології.

Стратегія і тактика перехідного періоду в розвитку системи спеціальної освіти і державної допомоги дітям з обмеженими можливостями здоров'я спрямована на проектування нового змісту освіти (М.М. Малофеев). У зв'язку із зміною нормативно-правової бази та гуманізацією відносин в освітньому просторі виникла необхідність подальшої розробки підходів допомоги дітям зі складними вадами розвитку, що обумовлено їх зростанням, виявленням нових варіантів поєднаних порушень і широкою поширеністю таких дітей у спеціальних освітніх установах.

У ряді публікацій і нормативних документів "Складне порушення" позначається як "комплексне порушення", що дає підставу розглядати їх як взаємозамінні поняття.

Сучасні технології вивчення дітей з відхиленнями у розвитку дозволили виділити більше 20 видів складних і множинних порушень, в яких можуть поєднуватися первинні сенсорні, рухові, мовленнєві, емоційні порушення, а також поєднання цих дефектів з розумовою відсталістю різного ступеня (Т.А. Басілова, Т.В. Розанова). Поєднання всіх складових елементів комплексного порушення це не просто сумарне додавання окремих порушень, це складна структура, в якій всі наявні порушення впливають один на одного, в результаті чого ми маємо справу зі складним багатофункціональним порушенням розвитку.

Варіативність поєднань первинних порушень і різна ступінь їх виразності призводять до нерівномірності формування вищих психічних функцій, негативно відбиваються на функціонуванні пізнавальної сфери дитини, позначаються на соціальній адаптації та значно ускладнюють освітній процес.

Метою статті є аналіз даних спеціальної літератури з проблеми вивчення навчання та адаптації дітей з комплексними порушеннями розвитку.

Протягом всієї історії спеціальної психології та спеціальної педагогіки важливе місце в ній займали питання теорії вивчення, навчання і виховання дітей з порушеннями в розвитку. Діти з різними психічними, фізичними відхиленнями у розвитку мають свої специфічні особливості, що відрізняють одну категорію дітей від іншої. Глибокі знання про особливості дітей різних груп допомагають знайти шляхи

корекційної роботи з ними і способи компенсації недоліків їх розвитку.

На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки та спеціальної психології окреслилася тенденція більш уважного, глибокого аналізу та вивчення структури складного дефекту з метою виявлення, опису та систематизації особливостей психічного розвитку дітей, які мають різні поєднання порушень.

Глибоке розуміння психічного і особистісного розвитку дітей зі складними порушеннями лежить в основі розробки системи психолого-педагогічної допомоги таким дітям. Одним з найважливіших і першочергових умов ефективності в науково-практичній розробці проблеми допомоги дітям зі складним дефектом є системний аналіз комплексного порушення, який спирається на теоретико-методологічне вчення про складну структуру аномального розвитку.

Найбільш значущим для реалізації ідей надання психолого-педагогічної допомоги дітям з комплексними порушеннями розвитку є вчення Л.С. Виготського про складну структуру аномального розвитку, яке підводить нас до розуміння складної структури комплексного (складного) порушення, розкриває глибину взаємозв'язків її структурних компонентів, що представляють собою не просто автономні утворення, що існують самі по собі, а що роблять вплив один на одного, тим самим посилюючи відхилення в розвитку дитини, яка має поєднання первинних порушень. Знання про складну структуру комплексного порушення дозволяє повніше розкрити особливості психічного розвитку дитини, яка має поєднання первинних порушень. Це є домінуючим фактором у реалізації диференційованого підходу в процесі навчання і виховання, що проектується у стимулюванні здібностей і розвитку особистості дитини, в організації спеціальних умов і розробці змісту корекційно-розвивальної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дитини в кожному конкретному випадку.

Розроблена Л.С. Виготським концепція культурно-історичного розвитку особистості визначила фундаментальні положення про причини, що рухаються і умови становлення людського індивідуума.

У працях Л.С. Виготського показано, що вплив середовища та активне ставлення дитини до нього створюють ту виключну взаємодію між нею та навколишню дійсністю, яку позначено як соціальна ситуація розвитку дитини. Соціальна ситуація виховання сприяє процесу розширення зони найближчого розвитку, в якій закладаються і реалізуються потенційні можливості дитини. Разом з тим, несприятлива соціальна ситуація може затримувати процес розвитку дитини.

На основі положення Л.С. Виготського про соціальну ситуацію розвитку Л.І. Божович створила теорію вікового формування основних соціально-моральних якостей дитини як суб'єкта діяльності.

У.В. Ульяновка проаналізувала теоретичне вчення Л.С. Виготського і сформулювала основні положення культурно-історичної теорії розвитку вищих психічних функцій людини наступним чином:

- всі психічні функції людини виникають спочатку як форма колективної поведінки, як форма співпраці з іншими людьми і лише згодом вони стають внутрішніми індивідуальними функціями самої дитини;

- відмітні ознаки вищих психічних функцій: опосередкованість, системність, усвідомленість, довільність; вони формуються під час життя в результаті оволодіння спеціальними знаряддями, засобами, виробленими в ході історичного розвитку суспільства;

- основою психічного розвитку людини є якісне зміння її соціальної ситуації (або її діяльності);

- розвиток вищих психічних функцій у дітей пов'язаний з навчанням і вихованням, він не може проходити інакше, ніж як у формі засвоєння заданих зразків, тому розвиток проходить ряд послідовних стадій;

- в процесі інтеріоризації виникає новий тип будови особистості та діяльності, ті психічні новоутворення віку, які в "Основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнє і зовнішнє життя, весь хід її розвитку в даний період".

Таким чином, дитина краще буде засвоювати навички соціалізації в спеціально створених умовах, що дозволяють задовольняти потреби і набувати життєво важливі вміння та навички.

Теоретико-методологічною основою до інноваційних підходів в організації психолого-педагогічної допомоги дітям з комплексними порушеннями є загальновизнані закономірності дитячого онтогенезу в умовах нормального розвитку та розвитку, що відхиляється.

Соціальний досвід засвоюється в різних видах дитячої діяльності. Діяльність дитини, специфічна для кожного віку, визначає ті психічні зміни, які вперше в ньому виникають.

Психічні зміни Л. С. Виготський назвав "новоутвореннями". Він зазначав, що основним критерієм розподілу дитячого розвитку на окремі вікові періоди повинні служити новоутворення.

Під поняттям "новоутворення" Л.С. Виготський розумів новий тип діяльності дитини, що характеризує даний вік, новий тип особистості та ті психічні зміни, які вперше виникають в цьому віці [1].

О.М. Леонт'єв, слідуючи за Л.С. Виготським, в руслі розуміння природи психічного розвитку дитини підкреслював, що для кожного вікового періоду існує певний провідний вид діяльності, що має найбільше значення для психічного розвитку дитини.

За думкою О.М. Леонт'єва, ведуча - це така діяльність, яка обумовлює головні зміни в психологічних особливостях дитини в даному періоді її розвитку. Він писав: "...Кожна стадія психічного розвитку характеризується певним, провідним на даному етапі ставленням дитини до дійсності, певним, провідним типом його діяльності. Ознакою переходу від однієї стадії до іншої є саме зміна ведучого типу діяльності, провідного ставлення дитини до дійсності" [3]. Зміст самого психічного розвитку виражається в закономірних якісних

зрушеннях, що відбуваються всередині відтворюючої діяльності і в складі здібностей, що засвоюються.

Першочерговою характеристикою присвоєння здібностей є те, що воно здійснюється дитиною тільки в спільному житті її з дорослими, у спілкуванні з ними і під їх керівництвом, а також у спільній діяльності з іншими дітьми.

Д.Б. Ельконін конкретизував вчення Л.С. Виготського. Він розробив оригінальну концепцію вікової періодизації психічного розвитку дитини, поклавши в її основу закономірності розвитку діяльності зростаючої людини, і більш чітко визначив закономірності зміни діяльності, наприклад, ігрової діяльності дошкільнят, навчальної діяльності школярів.

Ігрова діяльність найбільш властива дитині від 3 до 7 років. У грі відбувається народження смислів людських дій, в продуктивних видах цієї діяльності у дітей починає формуватися здатність до наслідування, поступово з'являється творчий початок, що виражається у власному творінні уявного образу, ситуації, у дитини з'являється первинний образ "Я", який нерозривно пов'язаний з її усвідомленням сенсу власної діяльності.

У своїх дослідженнях В.С. Мухіна відзначає, що перехід від однієї провідної діяльності до нової діяльності залежить від усієї системи умов життя дитини в суспільстві. У провідних видах діяльності проявляються головні потреби та інтереси дітей. У зазначених видах діяльності відбувається формування найбільш важливих для кожного віку дій, психічних якостей і властивостей особистості.

У процесі психічного розвитку ті чи інші типи відтворюючої діяльності стають психологічними механізмами різних видів продуктивної діяльності [3].

На думку О.В. Петровського, В.Д. Шадрікова особистісний розвиток визначається зміною взаємин людини з оточуючими людьми, які визначаються характером діяльності.

Кожна стадія психічного розвитку дитини тісно пов'язана з дозріванням фізичних систем її організму.

Розуміння Н. А. Бернштейном функцій "живих рухів" дуже близько психологічного розуміння їх ролі у генезі психіки людини з позицій теорії діяльності.

Можливості розвивального організму постійно зростають (П.К. Анохін, А.Г. Асмолов, А.Р. Лурія).

Успіхи сучасної морфології і фізіології мозку розкривають перед нами картину складності будови і функціонування цього органу, органу онтогенетичного розвитку поведінки і психіки. Всі новітні відкриття в цих областях підтверджують і поглиблюють думку, висловлену свого часу І.П. Павловим: "Головне, сильне і постійно залишаюче враження від вивчення вищої нервової діяльності нашим методом - це надзвичайна пластичність цієї діяльності, її величезні можливості; нічого не

залишається нерухомим, неподатливим, а все завжди може бути досягнуто, змінюватися на краще, аби тільки були здійснені відповідні умови".

Особливе значення в розвитку дітей з комплексними порушеннями має час початку надання корекційної допомоги: чим раніше дитина опиняється в адекватному освітньому середовищі та їй виявляють спеціальну допомогу, тим швидше і успішніше розвивається дитина в цілому.

Л.С. Виготський вказував, що кожен вік являє собою динамічне утворення і відрізняється від іншого якісно своєрідною структурою своїх особливостей, перехід від одного вікового етапу до іншого представляє діалектичний стрибок до нової якості.

Для кожного віку характерне виникнення психологічних новоутворень, тих психічних і соціальних змін, які визначають весь хід розвитку дитини. Він підкреслював важливість своєчасного виникнення психічних новоутворень, тому що наступність у розвитку окремих сторін психічного цілого має на увазі формування нового досвіду на основі наявного [1].

Змістовне розкриття особливостей дитячого віку в контексті вищевикладеного теоретичного вчення, припускає виділення вікових особливостей у натуральному ряду розвитку, а також розуміння особливостей соціального стану та заломлення їх у психіці та поведінці дитини. Вік людини виявляється в його особистісних проявах, в мотивах поведінки, у вчинках, у пізнавальних процесах і емоційно-вольової регуляції, у рівніоволодінні різними видами діяльності.

Розглянуті нами теоретичні уявлення про складну структуру дефекту і розкриття сутності комплексного порушення послужили для нас основою пильного вивчення дітей з комплексними порушеннями розвитку дошкільного віку. Саме дошкільний вік є "Стартовим початком" в загальному розвитку людини, становленні особистості.

У працях О.В. Запорожця відзначається, що в дошкільному віці фактично спостерігаються всі зміни у внутрішньому світі дитини. Дошкільник переходить до нових типів діяльності, у нього інтенсивно розвивається пам'ять, він починає мислити загальними уявленнями, у нього змінюються бажання і інтереси, виникають перші етичні інстанції і зачатки світогляду. Необхідно вже в цьому віці закладати фундамент певних умінь, навичок, формування яких можливо в спеціально організованих умовах, при створенні необхідного інструментарію корекційно-розвивальної роботи залежно від індивідуальних особливостей і можливостей дітей, які слід вивчити та проаналізувати [3, 4].

У працях багатьох дослідників підкреслюється, що в дошкільному віці інтенсивно розвивається синтетичне сприйняття простору і часу, наочно-образне мислення і творча уява.

Дошкільний період розвитку - відповідальний період для засвоєння системи мовлення, формування граматичної будови мовлення,

розширення лексики.

Дитина - дошкільник, освоюючи світ постійних речей, опановуючи вживанням все більшого числа предметів за їх функціональним призначенням і відчуваючи ціннісне ставлення до навколишнього світу, відкриває для себе сталість функціонального призначення речей. При створенні належних умов цей вік найбільш сприятливий для формування психічних здібностей, що неодмінним чином позначиться на більш пізніх вікових етапах розвитку. (В.В. Гербова, М.І. Журавльова, Р.А. Іванова, Т.С. Комарова, Є.О. Смирнова 1997, А.П. Усова та ін).

У спеціальній дошкільній педагогіці та спеціальній психології зазначається, що значні зрушення в психічному розвитку відбуваються в дошкільному віці, що зумовлено розвитком різних сторін пізнання - сприйняття, мислення, уваги, уяви, пам'яті, формуванням довільності психічних процесів.

Етап дошкільного дитинства є сенситивним періодом для формування у дітей сенсорних еталонів та розвитку "Універсальних здібностей" [3].

У дошкільному віці великий вплив на розвиток дитини надає формування різних видів діяльності: ігрової, образотворчої, конструктивної, елементарної трудової, а також інтенсивний розвиток мовлення (Є.А. Єкжанова [2]; Н.В. Нищева [3]; О.О. Стребелева [2]; Т.В. Туманова [6]; Т.Б. Філічева [6], та ін.).

Характеризуючи дошкільний вік, А.А.Катаєва і Є.О. Стребелева відзначають, що саме перші роки життя дитини є періодом найбільш інтенсивного фізичного, емоційного, інтелектуального, особистісного розвитку. Фахівці вказують, що період від народження до вступу до школи є віком найбільш стрімкого первинного формування якостей і властивостей дитини, що робить її людиною. Особливістю цього періоду, що відрізняє його від інших подальших етапів розвитку, є те, що він забезпечує саме загальний розвиток, що служить фундаментом для придбання надалі будь-яких спеціальних знань і навичок, а також засвоєння різних видів діяльності. Формуються не лише ті якості і властивості психіки дітей, які визначають собою загальний характер поведінки дитини, її ставлення до всього навколишнього світу, а й ті, які представляють собою "заділи" на майбутнє і виражаються у психологічних новоутвореннях, що досягаються до кінця даного вікового періоду.

Кожен певний вік вносить свій внесок у розвиток і створює особливо сприятливі умови для виникнення психологічних новоутворень в пізнавальної та мотиваційної сферах, що мають неминуще значення в розвитку майбутньої особистості дитини [5].

Беручи до уваги важливу роль навчання в дошкільному віці, ми спробували проникнути в сутність складного порушення, усвідомити першопричину його виникнення, оцінити наслідки порушення в соціальному, психічному, мовленнєвому розвитку досліджуваної

категорії дітей дошкільного віку.

Знання про особливості дітей зі складними порушеннями розвитку дозволяють визначити вихідні позиції "запуску" в організації та розробці сучасних технологій навчання та напрямків корекційної психолого-педагогічної діяльності, створення спеціальних умов для реалізації наявного потенціалу психічного розвитку дітей з множинними порушеннями.

Виходячи з вище сказаного, в побудові системи психолого - педагогічної допомоги дітям з комплексними порушеннями розвитку, здатної забезпечити умови для їх розвитку та навчання, особливо важливим є концептуальні положення про роль провідної діяльності в кожному віковому періоді і значенні дошкільного віку, як найбільш сприятливому для розвитку всіх психічних функцій дітей.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Проблемы общей психологии // Собр. соч.: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
2. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Коррекционно-педагогическая помощь детям раннего и дошкольного возраста. – СПб.: Союз, – 2008. – 336 с.
3. Жигорева М.В. Дети с комплексными нарушениями в развитии: педагогическая помощь. – М., 2006. – 240 с.
4. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. Принцип развития в психологии. – М.: Просвещение, 1978. – С. 243-272.
5. Малофеев Н.Н. История становления и развития национальных систем специального образования (социокультурный контекст) // Специальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н.М. Назаровой. – М.: Педагогика, 2006. – С. 87-121.
6. Филичева Т.Б., Туманова Т.В., Чиркина Г.В. Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Программно-методические рекомендации. – М., 2009. – 189 с.

The paper presents an analysis of literature on the problem of the study of learning and adaptation of children with complex disabilities. Also, the theoretical position of the unity of the general and specific patterns of mental development of children with complex disabilities.

Keywords: complex developmental disorders, psycho-pedagogical assistance, age periodization, preschool age.

Отримано 20.9.2013

УДК 376.3.016:51-053.4

Е.Н. Сороко